

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης. Η ιστορία ενός τίτλου.

Πάβελ Κουζενκόφ, Δρ. Ιστορίας, ειδικός στην Ιστορία της Εκκλησίας και την ιστορική χρονολόγηση. Υφηγητής της Ιστορικής Σχολής του Κρατικού Πανεπιστημίου Μόσχας «Λομονόσοφ» και της Ιερατικής Σχολής της Υπαπαντής, καθηγητής της Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας

Όλοι μας γνωρίζουμε καλά τον πλήρη τίτλο του προκαθημένου της πρώτης κατά την τάξη των Ιερών Διπτύχων τοπικής Ορθόδοξου Εκκλησίας: «Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης». Θα νόμιζε κανείς ότι είναι κατανοητό σε όλους ότι η λέξη «Οἰκουμενικὸς» ἐδῶ δεν είναι παρά ένας πομπώδης βυζαντινός τίτλος, μια απόδοση τιμῆς στην αρχαία παράδοση. Ἄλλωστε, η ορθόδοξη διδασκαλία δεν επιτρέπει ουδεμία ἄλλη «παγκόσμια δικαιοδοσία» πέραν εκείνης του Ἰδίου του Χριστοῦ. Ὅπως οι Ἀπόστολοι μέσα σε φιλάδελφη ομοφροσύνη, ἀλλὰ αυτοτελῶς και ανεξαρτήτως ο ἕνας ἀπὸ τον ἄλλον, ἐπιτελοῦσαν την ἐντεταλμένη ἀπὸ τον Θεὸ ἀποστολή τους, ἔτσι και οι ἰδρυθεῖσες ἀπὸ τους ἴδιους τοπικές Εκκλησίες είναι ἀδελφές, ἐνωμένες κατὰ το Ἅγιο Πνεῦμα, ως μέρη της μίας Ἁγίας Καθολικής και Ἀποστολικῆς Εκκλησίας. Πολύ διαφορετικά ὅμως ἀντιλαμβάνονται αὐτή τη διατύπωση οι ἄνθρωποι, οι οποίοι ἀπέχουν ἀπὸ τις λεπτολογίες του κανονικοῦ δικαίου και δεν γνωρίζουν την ἐκκλησιαστική ἱστορία. Στὴν ἀντίληψή τους, η οποία ἀφορμάται ἀπὸ τη βασική σημασία της λέξεως «οἰκουμένη», ο ἐν λόγῳ τίτλος ομοιάζει ως ἐπίσημη ἀναγνώριση στον πρώτο ἐκ των Πατριαρχῶν του ρόλου του ηγέτη της παγκόσμιας Ορθοδοξίας. Και τούτο τη στιγμή, που το ποίμνιό του παγκοσμίως ἀνέρχεται μόλις σε

περίπου 6 εκ. ανθρώπους [1], δηλαδή περίπου το 2 % εκ του συνολικού αριθμού των ορθοδόξων χριστιανών [2].

Τι υποδηλώνει λοιπόν ο τίτλος «Οικουμενικός», πόθεν προέρχεται και ποιος είναι ο πραγματικός προορισμός του;

Η Αυτοκρατορία ως Οικουμένη

Πρωτίστως είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την ίδια τη λέξη «οικουμένη». Είναι παθητική μετοχή του ρήματος «οικέω», δηλαδή «ζω, διαμένω, κατοικώ» με το ουσιαστικό «γη» συνήθως να παραλείπεται, δηλαδή κατά κυριολεξία, «το κατοικούμενο από τον άνθρωπο τμήμα της γης». Έτσι οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν τον γνωστό σε εκείνους κόσμο, σε αντιδιαστολή προς τις μακρινές περιοχές, είτε ακατοίκητες, είτε κατοικήσιμες από αγρίους βαρβάρους. Συνήθως ως «οικουμένη» εκλαμβάνόταν όχι ο κόσμος ολόκληρος, αλλά μόνο εκείνο το τμήμα του, όπου υπήρχε πολιτισμός. Οι κυβερνήτες των μεγάλων βασιλείων επονομάζονταν «βασιλείς τῆς οἰκουμένης», όπως λ.χ. ο Κύρος των Περσών στην Βίβλο (Α΄ Έσδρ. 2.3). Και όταν ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός βρέθηκε ενωμένος υπό την εξουσία των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, «οικουμένη» άρχισε να ονομάζεται η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ακριβώς με αυτήν την έννοια χρησιμοποιεί τη λέξη ο Άγιος Απόστολος Λουκάς, εξιστορούμενος τη Γέννηση του Χριστού: «Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην» (Λουκ. 2.1). Ο όρος «οικουμένη» δεν δήλωνε τόσο τον κατοικημένο, όσο τον καλλιεργημένο χώρο του αρχαίου πολιτισμού. Οι άλλοι πολιτισμοί διέθεταν τις δικές τους «οικουμένας» και η αντίληψη αυτή διατηρήθηκε επί αιώνες. Λ.χ. όταν το 1262 ο Βούλγαρος ηγεμόνας Ιάκωβος Σβιατοσλάβ απέστειλε στον μητροπολίτη πάσης Ρωσίας Κύριλλο Β΄ αντίγραφο του Νομοκανόνα, έγραφε: «Να φωτισθεί με τον λόγο σου όλη η οικουμένη των Ρως!»

Ο Απόστολος Λουκάς.
Μικρογραφία από βιβλίο.
Γερμανία. 10^{ος} αι.

Ο Ιάκωβος Σβιατοσλάβ.
Χάλκινο νόμισμα του 13^{ου} αι.

Ο μητροπολίτης Κύριλλος Β΄.
Λεπτομέρεια της μικρογραφίας
από το εικονογραφημένο
χρονικό του Ιωάννη του
Τρομερού 13^{τ'}.

Όταν το 325 ο Άγιος Ισαπόστολος Κωνσταντίνος ο Μέγας συγκάλεσε στη Νίκαια επισκόπους από κάθε γωνιά της Αυτοκρατορίας του για να συζητήσουν κοινά εκκλησιαστικά προβλήματα, η συνέλευση αυτή αποκλήθηκε «Οικουμενική Σύνοδος». Έτσι γεννήθηκε ένας θεσμός παναυτοκρατορικού επιπέδου, στο πλαίσιο του οποίου κατόπιν προσκλήσεως των αυτοκρατόρων σε ιδιαίτερες σημαντικές περιπτώσεις συνέρχονταν οι επίσκοποι από όλες τις γωνιές του τεράστιου ρωμαϊκού κράτους υπό την προεδρία των πλέον εγκρίτων ιεραρχών, οι οποίοι συν τα χρόνια άρχισαν να καλούνται «προϊστάμενοι των πατέρων», δηλαδή «Πατριάρχες».

Το επίθετο «οίкуμενικός» με την έννοια «παναυτοκρατορικός, κοινός κρατικός» απέκτησε ιδιαίτερως ευρεία διάδοση στη νομοθεσία του Μεγάλου Ιουστινιανού (527–565). Στους νόμους του απαντώνται διαρκώς οι λέξεις «οίкуμένη, οίкуμενικός» ως δηλωτικές όλης της επικράτειας της Αυτοκρατορίας. Ενώ στην ΡΘ΄ Νεαρά του 541 ο αυτοκράτορας δίδει εξαντλητικές επεξηγήσεις των ανώτατων εκκλησιαστικών θεσμών, των Οικουμενικών Συνόδων και των Πατριαρχείων: «Αιρετικούς δε και οι πατέρες ονόμαζαν και εμείς ονομάζουμε όσους ανήκουν σε ποικίλες αιρέσεις... και όλους εκείνους εν γένει, οι οποίοι δεν είναι μέλη της Αγίας Θείας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, στην οποία όλοι οι αγιώτατοι Πατριάρχες όλης της Οικουμένης, και της δυτικής Ρώμης, και αυτής της Βασιλεύουσας, και της Αλεξανδρείας, και της Θεουπόλεως (Αντιοχείας), και της Ιερουσαλήμ, και όλοι οι υπαγόμενοι σε αυτούς θεοφιλέστατοι επίσκοποι, ομοφώνως διατρανώνουν την αποστολική πίστη και παράδοση» [3].

Συνεπώς, εξ απόψεως της αυτοκρατορικής νομοθεσίας, η ορθόδοξη πίστη ομοφώνως διατρανώνεται από τους πέντε «Πατριάρχες της Οικουμένης» και τους υφισταμένους αυτών επισκόπους και ακριβώς για τη μαρτυρία αυτής της ομοφωνίας συγκαλούνται οι Οικουμενικές Σύνοδοι από τους αυτοκράτορες. Η τάξη της αποδόσεως τιμών προς τους Πατριάρχες καθορίζεται από τους ιερούς κανόνες (Β΄ - 3, Δ΄ - 28, Πενθ. - 36) και κατοχυρώνεται στους νόμους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Codex Iustiniani, I.1.7, I.2.16· Novella Iustiniani 131 κ.ά.): Ρώμη — Κωνσταντινούπολη — Αλεξάνδρεια — Αντιόχεια — Ιερουσαλήμ. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η απарίθμηση αυτών των πέντε πατριαρχικών θρόνων ουδόλως εξαντλεί τον αριθμό των αυτοκεφάλων κατά τόπους Εκκλησιών. Εκτός αυτής ευρίσκονται όχι μόνον οι Ορθόδοξες Εκκλησίες, οι οποίες εκείνη την εποχή ήταν πέραν των ορίων της Αυτοκρατορίας (της Γεωργίας και της Ακυληίας), αλλά και ανεξάρτητες Εκκλησίες εντός αυτής (της Κύπρου, της Καρθαγένης, της Ιουστινιανής Α΄). Η πενταρχία, κατά τον Ιουστινιανό, συμβόλιζε την ενότητα της Ορθόδοξου Εκκλησίας, εγγυητές της οποίας ήταν οι προκαθήμενοι των πλέον εγκρίτων αρχιερατικών θρόνων της Αυτοκρατορίας.

Και το σημαντικότερο: και οι πέντε Πατριάρχες θεωρούνταν «Οικουμενικοί».

Από τους πέντε «Πατριάρχες της Οικουμένης» στον ένα «Οικουμενικό Πατριάρχη»

Στις πηγές, που σώζονται μέχρι σήμερα, ο επιθετικός προσδιορισμός «οικουμενικός» αποδιδόμενος σε αρχιερέα απαντάται για πρώτη φορά στις πράξεις της λεγόμενης Ληστρικής Συνόδου της

Εφέσου του έτους 449. Ο επίσκοπος Ολύμπιος Ευάζων στην ομιλία του προσφώνουσε τον αρχηγό αυτής της σκανδαλώδους ψευδοσυνόδου Διόσκορο Αλεξανδρείας ως «αγιώτατε πατέρα ήμών και οικουμενικέ πατριάρχα τής μεγάλης πόλεως τών Άλεξανδρέων» [4]. Μετά από δύο χρόνια, στη Σύνοδο της Χαλκηδόνας, οι λεγάτοι του Πάπα Λέοντος του Μεγάλου υπέγραφαν εξ ονόματος του «κυρίου ήμών, μακαριωτάτου αποστολικού άνδρòς τής οικουμενικής έκκλησίας και έπισκόπου τής πόλεως Ρώμης» [5].

**Ο Διόσκορος Αλεξανδρείας.
Κοπτική εικόνα.**

**Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας.
Έργο του Β. Σούρικοφ, 1876.**

**Ο Πάπας Γρηγόριος Α΄.
Έργο του Φ. Σουρμπαράν,
1626-1627.**

Ωστόσο μόνον στους νόμους του Ιουστινιανού (από το 530) η διατύπωση «Οικουμενικòς Πατριάρχης» αρχίζει να χρησιμοποιείται επισήμως ως προς τους αρχιεπισκόπους Κωνσταντινουπόλεως – Νέας Ρώμης [6]. Αυτή η καινοτομία δεν έγινε αμέσως αντιληπτή εκτός των ορίων του Βυζαντίου, ενώ όταν έγινε προκάλεσε αμέσως την οργισμένη αντίδραση εκ μέρους του θρόνου της Ρώμης. Ο Άγιος Πάπας Γρηγόριος Α΄ διέκρινε στη λέξη «οικουμενικòς» αξιώσεις της Κωνσταντινουπόλεως επί της κυριαρχίας στην Εκκλησία, πράγμα, που με πικρία περιέγραψε στον Ευλόγιο Αλεξανδρείας [7]. Απαντώντας ο Ευλόγιος, αλλά και ο ίδιος ο τότε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως διαβεβαίωσαν τον Πάπα ότι δεν είναι τίποτε περισσότερο από έναν πομπώδη τελεταρχικό τίτλο. Και ότι μάλιστα ο γνήσιος ηγέτης των χριστιανών όλης της υφηλίου είναι ο ίδιος, ο προκαθήμενος του αποστολικού θρόνου...

Η αντίληψη ότι όλοι οι πατριαρχικοί θρόνοι είναι οικουμενικοί διατηρείτο επί αιώνες στο Βυζάντιο. Έτσι, κατά την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο ο εκπρόσωπος του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ιωάννης προσφώνουσε τους αγιωτάτους Πατριάρχες «ποιμένας τής οικουμένης» [8]. Ενώ ο Άγιος Θεοφάνης ο Ομολογητής († 818) στον πρόλογο της περίφημης «Χρονογραφίας» γράφει ότι «τάς τε τών

ἀρχαίων βασιλέων παντὸς ἔθνους πολιτείας τε καὶ τοὺς χρόνους ἀναγραφάμενος καὶ κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτῷ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν μεγάλων καὶ οἰκουμενικῶν θρόνων, Ῥώμης τε, φημί, καὶ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας τε καὶ Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, τοὺς τε ὀρθοδόξως τὴν ἐκκλησίαν ποιμάναντας καὶ τοὺς ἐν αἵρέσει ληστικῶς ἄρξαντας καὶ τοὺς τούτων χρόνους ἀκριβῶς ἐνέταξεν» [9].

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τον 9^ο αἰ. στην ευθεία ερώτηση περί της σημασίας του τίτλου «οἰκουμενικός», την οποία υπέβαλε ο παπικός απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη Αναστάσιος Βιβλιοθηκάριος, εισέπραξε την ἀπάντηση ὅτι ο πατριάρχης προσφωνεῖται (oecumenicus, universalis) ὄχι ἐπειδὴ εἶναι ἐπίσκοπος ἐπὶ ὅλου του κόσμου, ἀλλὰ ἐπειδὴ διαθέτει διοικητικὴ ἐξουσία ἐπὶ ἐνὸς τμήματος του κατοικήσιμου ἀπὸ χριστιανούς κόσμου [10].

Μεταγενέστερα οἱ βυζαντινοὶ κανονολόγοι Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών (11^{ος} αἰ.) καὶ ὁ Ματθαῖος Βλαστάρης (14^{ος} αἰ.) τόνιζαν ὅτι κατανεμήθηκαν μεταξύ των πέντε Πατριαρχείων «αἱ ἐνορία τῶν τεσσάρων τῶν Οἰκουμένης κλιμάτων», ἐκτός «ὀλίγων Ἐκκλησιῶν», οἱ ὁποῖες δεν υπάγονται σε κανένα Πατριαρχεῖο: τῆς Βουλγαρίας, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἰβηρίας. Καὶ «οὐ μὴν ἐφεῖται τινι τούτων (σ.τ.μ. – τῶν Πατριαρχῶν) καὶ εἰς χώραν πέμπειν σταυροπήγιον, ἥτις ἐτέρω ὑπόκειται πατριάρχη, οὔτε κληρικὸν λαβεῖν ἐξ αὐτῆς, ἵνα μὴ συγχέονται τὰ δίκαια τῶν Ἐκκλησιῶν» [11].

Ὅμως, παρ' ὅλα ταῦτα, στην αυτοκρατορική νομοθεσία καὶ τοὺς βυζαντινοὺς νομοκανόνες ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα γιὰ τα ἰδιαιτέρως, μοναδικὰ προνόμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Λ. χ. στον Νομοκάνονα ἸΔ' τίτλων στην ἐκδοχὴ του ἔτους 880 μ.Χ. διαβάζουμε (τίτλος Α', κεφ. ε'): «Περὶ τῆς

τάξεως τῶν Πατριαρχῶν... καὶ ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κεφαλὴ ἐστὶν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνάγνωθι βιβλ. α΄ κώδικος, τίτ. α΄, διατ. ζ΄, τίτ. β΄, διατ. στ΄, κ΄ καὶ κδ΄, καὶ τίτ. α΄ τῶν νεαρῶν, διατ. β΄ καὶ τίτ. β΄, διατ. γ΄. Ἡ δὲ ἰστ΄ διατ. τοῦ β΄ τίτ. τοῦ βιβλ. α΄ φησὶν ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἔχει τῶν ἄλλων προεδρίαν» [12]. Το κείμενο τούτο ακολουθεῖ καὶ ἡ «Εἰσαγωγή» τοῦ αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ (886 μ.Χ.), ὅπου αναφέρεται: «Ὁ Κωνσταντινουπόλεως θρόνος βασιλεία ἐπικοσμηθεὶς ταῖς συνοδικαῖς ψήφοις πρῶτος ἀνερρήθη, αἷς οἱ θεῖοι κατακολουθοῦντες νόμοι καὶ τὰς ὑπὸ τοὺς ἐτέρους θρόνους γινομένας ἀμφισβητήσεις ὑπὸ τὴν ἐκείνου προστάττουσιν ἀναφέρεσθαι διάγνωσιν καὶ κρίσιν» [13]. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι κανένα ἀπὸ ὅσα κείμενα ἀναφέρει ὁ Νομοκάνονας δὲν κάνει λόγο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὡς «κεφαλὴ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν» καὶ κανεὶς νόμος δὲν ἀπονέμει στὸν θρόνο Κωνσταντινουπόλεως παγκόσμια δικαιοδοσία. Εἰάν ὅμως μιλάμε γιὰ τὸ ἐδαφὸς τῆς ἴδιας τῆς Αυτοκρατορίας, ἐν προκειμένῳ τὰ λεγόμενα τοῦ Νομοκάνονα καὶ τῆς «Εἰσαγωγῆς» εἶναι ὀρθά.

**Ὁ Μαθθαῖος
Βλαστάρης**

**Χρυσὸ νόμισμα τοῦ Βασιλείου Α΄
τοῦ Μακεδόνα. Βυζάντιο.**

**Συλλογὴ Κανόνων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας
με ἐρμηνείας τοῦ Ἰωάννη Ζωναρά
καὶ τοῦ Θεοδώρου Βαλασαμῶνα. Χειρόγραφο τοῦ 13^{ου} αἰ.**

Ὁ λόγος εἶναι ὅτι περί τὸν 9^ο αἰ. τὸ Βυζάντιο ἀπώλεσε τὶς κτήσεις του στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση καὶ τὰ ὄριά του οὐσιαστικά συνέπεσαν με τὸ ἐδαφὸς τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐφόσον τὸ πεδίο ἰσχύος τῶν νομοθετικῶν συλλογῶν ἐξ ὀρισμοῦ περιοριζόταν στὸ ἐδαφὸς τῆς Αυτοκρατορίας, τὰ ἀναφερόμενα ἐκεῖ προνόμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιορίζονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐδαφὸς. Καὶ σὲ αὐτὸ ταιριάζει κάλλιστα ὁ τίτλος τοῦ Πατριάρχου «Οἰκουμενικός», ὅπου ὡς «οἰκουμένη» ἐκλαμβάνεται κατὰ τὸ σῆμα τῆς Ῥωμαϊκῆς (Βυζαντινῆς) Αυτοκρατορίας.

Ἀπὸ τὸν «μιλέτ-μπασί» στὸν «ηγέτη τῆς παγκόσμιας Ὀρθοδοξίας»

Το 1453 αλώθηκε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η Κωνσταντινούπολη έγινε πρωτεύουσα του ισλαμικού κράτους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όλοι οι ορθόδοξοι Πατριάρχες επανενώθηκαν εκ νέου εντός ενός κράτους, αλλά επί ετέρων πλέον νομικών θεμελίων. Εφόσον ο νόμος της Σαρία δεν κάλυπτε τους χριστιανούς και τους ιουδαίους, αυτοί διαχωρίστηκαν σε αυτόνομες εθνοθρησκευτικές κοινότητες (μιλέτ) με επικεφαλής τους πνευματικούς τους ηγέτες. Ένας από αυτούς τους «μιλέτ-μπασί» κατέστη και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, τον οποίον οι Τούρκοι υποχρέωσαν να μετοικήσει από την Αγία Σοφία στη συνοικία του Φαναρίου. Σύμφωνα με τους τουρκικούς νόμους έλαβε το δικαίωμα της δικαιοδοσίας επί όλων των ορθοδόξων χριστιανών, οι οποίοι ζούσαν υπό την εξουσία της Υψηλής Πύλης. Εκμεταλλευόμενοι το νέο τους καθεστώς οι Φαναριώτες Πατριάρχες άρχισαν να παρεμβαίνουν δραστήρια στις υποθέσεις των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών, όμως έρχονταν αντιμέτωποι με την σταθερή κανονική θέση των προκαθημένων τους. Λακωνικά και κατηγορηματικά την διατύπωσε ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος Πηγάς σε επιστολή του το 1592 στον Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμία Β΄: «Ουδείς πατριαρχικός θρόνος υπάγεται σε άλλον» [14].

Η επιστολή συντάχθηκε με αφορμή τις απόπειρες του Ιερεμία να διεκδικήσει τη θέση του ηγέτη της παγκόσμιας Ορθοδοξίας στον διάλογο με τους προτεστάντες, οι οποίοι εκείνη την εποχή αναζητούσαν δραστήρια συμμάχους στον σκληρό αγώνα τους κατά του Πάπα. «Η Οικουμενική Εκκλησία είναι πατρίδα των Εκκλησιών και προηγείται της γνώσεως... Έλαβε την πρεσβεία στην Ορθοδοξία και τέθηκε ως κεφαλή», διαβεβαίωσε το 1576 τους θεολόγους της Τυβίγγης ο Ιερεμίας Β΄ [15].

Εκμεταλλευόμενοι την προστασία των μουσουλμανικών Αρχών και καταπατώντας τους ορθοδόξους ιερούς κανόνες οι Φαναριώτες προσπάθησαν να ενσωματώσουν στον τίτλο «Οίкуμενικός Πατριάρχης» πραγματικό περιεχόμενο, παρουσιάζοντας τον Κωνσταντινουπόλεως ως ηγέτη όλου του ορθοδόξου κόσμου. Τον Νοέμβριο του 1872 ο Ρώσος απεσταλμένος παρά τη Υψηλή Πύλη κόμης Ν. Ιγκνάτιεφ, σχολιάζοντας την κατάσταση γύρω από το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, ανέφερε στο ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών: «Η επιδίωξη να ανυψωθεί ο πατριαρχικός θρόνος Κωνσταντινουπόλεως υπεράνω όλων των άλλων, να του αποδοθεί πρωτείο παρόμοιο με εκείνο του παπικού θρόνου στον δυτικό κόσμο και να αντιμετωπίζει την ιδιοκτησία των λοιπών Εκκλησιών ως ιδικό του κτήμα ολοένα και περισσότερο εκδηλώνεται στην παράταξη των Φαναριωτών Ελλήνων. Αυτή η παράταξη προσδοκά, αφού καταστεί εξουσιαστής όλου του ορθοδόξου κόσμου, να αφαιρέσει τον πλούτο του επ' ωφελεία Φαναριωτών λαϊκών, οι οποίοι έχουν τον έλεγχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου» [16].

**Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας
Μελέτιος Α' (1549-1601)**

**Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
Ιερεμίας Β' Τρανός**

**Ο κόμης Ν. Ιγκνάτιεφ.
Έργο του Μπ. Κουστόντιεφ, 1902.**

Είναι χαρακτηριστικό την ίδια στιγμή ότι οι Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως καταδίκαζαν αυστηρώς και απερίφραστα τις απόπειρες της παπικής Ρώμης να τεκμηριώσει την πρωτοκαθεδρία της επί των λοιπών Εκκλησιών. Στην Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο του 1895 αναφέρεται ευθέως: «Εκάστη κατά μέρος αυτοκέφαλος Έκκλησία έν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ἦν ὅλως ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων· ὅπως δὲ οἱ ἐπίσκοποι τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, οὕτω καὶ οἱ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰσπανίας, τῶν Γαλλιῶν, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Βρεττανίας ἐκυβέρνην τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἕκαστοι διὰ τῶν ἰδίων τοπικῶν Συνόδων, οὐδὲν ἀναμίξεως δικαίωμα ἔχοντος τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐπίσης ὑπήγετο καὶ ὑπεῖκεν εἰς τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις. Ἐν σπουδαίοις δὲ ζητήμασι δεόμενοι τοῦ κύρους τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐγένετο ἕκκλησις εἰς Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἣτις μόνη ἦν καὶ ἔστι τὸ ἀνώτατον ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ κριτήριον. Τοιοῦτον ὑπῆρχε τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας πολίτευμα» [17].

Ἡ κατάρρευση τῆς Οθωμανικῆς Αυτοκρατορίας δημιούργησε στον ελληνικό κόσμο την ψευδαίσθηση μιας σύντομης υλοποίησεως τῆς «Μεγάλῆς Ἰδέας», δηλαδή τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Βυζαντίου με τὴν βοήθεια τῆς νικηφόρου Αντάντ. Με αὐτὸ το ὑπόβαθρο στους κόλπους τοῦ Φαναρίου γεννήθηκε ἡ ἰδέα νὰ μετατραπεί τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο σε ἓνα παγκόσμιον διεκκλησιαστικὸ χριστιανικὸ κέντρο. Στις 11 Φεβρουαρίου (29 Ἰανουαρίου με τὸ παλαιό) τοῦ 1920 ἡ Ἱερά Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως με ἐπικεφαλῆς τὸν τοποτηρητὴ τού ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1918 χηρεύοντος πατριαρχικοῦ θρόνου ἀπηύθυνε «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ οὔσας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» τὴν πρόταση νὰ δημιουργηθεῖ, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἓνα εἶδος πανχριστιανικῆς Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν «για τὴν προπαρασκευὴ καὶ τὴν ευκολότερη συν Θεῷ

εξασφάλιση της ευλογημένης ενώσεως» των χριστιανών όλων των ομολογιών [18]. Το φιλόδοξο εγχείρημα εξασφάλισε την έγκριση πολλών ορθοδόξων ιεραρχών και το ζωηρό ενδιαφέρον εκ μέρους του Σουηδού Λουθηρανού αρχιεπισκόπου Νατάν Σιοντερμπλόμ, ενός εκ των ιδρυτών της οικουμενικής κινήσεως. Άρχισαν οι διαπραγματεύσεις για τη διεξαγωγή το έτος 1925, στην επέτειο της Συνόδου της Νικαίας, μιας πανχριστιανικής «Οικουμενικής Συνόδου».

Τα οράματα, όμως, εμποδίστηκαν από την πολιτική. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος έληξε με την εκδίωξη από την Κωνσταντινούπολη των στρατευμάτων της Αντάντ και την εκδίωξη των ελληνικών πληθυσμών από το έδαφος της Τουρκίας, η οποία αναβίωσε υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ. Στο συνέδριο της Λωζάνης το 1923 οι κεμαλικοί επέμειναν στην απομάκρυνση και του «ελληνικού» Πατριαρχείου. Και τότε ο τίτλος «Οικουμενικός» χρειάστηκε να χρησιμοποιηθεί για εντελώς διαφορετικούς σκοπούς: η ελληνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Ευ. Βενιζέλο δήλωσε ότι «το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι το πρωτεύον (primate) μεταξύ όλων των Ορθοδόξων Εκκλησιών... Σε ζητήματα πίστεως, χριστιανικού ήθους και εκκλησιαστικού δικαίου οι απόψεις και το κύρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου έχουν καθοριστική σημασία» [19]. Υπό την πίεση των Γάλλων και των Άγγλων οι Τούρκοι υποχώρησαν, επιτρέποντας στον Πατριάρχη με τους Φαναριώτες να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη, υπό τον όρο της πλήρους αποχής από την πολιτική. Έτσι όμως η «Οικουμενική Σύνοδος» χρειάστηκε να λησμονηθεί...

Στον αιώνα, που μεσολάβησε, η θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη ουδόλως εδραιώθηκε στην Τουρκία. Τουναντίον, ο ελληνικός πληθυσμός του Φαναρίου συρρικνώθηκε δραματικά και τώρα σ' εκείνο το κανονικό έδαφος, το οποίο πριν από 1570 χρόνια υπέταξε υπό την Κωνσταντινούπολη η

Σύνοδος της Χαλκηδόνος, ο Οικουμενικός Πατριάρχης σχεδόν δεν διαθέτει ποίμνιο. Το βασικό του ποίμνιο πλέον ευρίσκεται στο έδαφος της Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η κατάσταση χρήζει θεμελιώσεως. Και να γιατί στα έργα των κανονολόγων της Κωνσταντινουπόλεως, πρώτα δειλά-δειλά και εν συνεχεία ολοένα και τολμηρότερα, άρχισε να διατυπώνεται η ιδέα ότι στον αρχιερέα, ο οποίος είναι κοσμημένος με τον τίτλο «Οικουμενικός», αρμόζει και «οικουμενική» δικαιοδοσία. Προς θεμελίωση αυτής της θέσεως επιλέγονται οιαδήποτε περιστατικά από το παρελθόν, αποσπώνται από το πλαίσιο τους παλαιά προηγούμενα, παρερμηνεύονται οι προ πολλού διασαφηνισμένοι εκκλησιαστικοί κανόνες. Ιδιαίτερος, δε, δραστήριο γίνεται εκμετάλλευση του αρχαίου τίτλου.

Το 2008, απευθυνόμενος στη Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος είπε: «Ως αμιγώς πνευματικό καθίδρυμα, το καθ' ημάς Οικουμενικό Πατριαρχείο αγκαλιάζει την πραγματικά παγκόσμια αποστολική διακονία, επιδιώκοντας να ανυψώσει και να διευρύνει τη συνείδηση της ανθρώπινης οικογένειας, να εισφέρει την κατανόηση του ότι όλοι κατοικούμε στο ίδιο σπίτι. Στην βαθύτερη έννοιά της, αυτή ακριβώς είναι η σημασία της λέξεως «οικουμενικός», διότι «οίκουμένη» είναι ο κατοικήσιμος κόσμος, η γη, αντιλαμβανόμενη ως οικία, όπου διαμένουν όλοι οι λαοί, οι φυλές και οι γλώσσες».

Για το αγγλόφωνο ακροατήριο η λέξη *ecumenical* — «οίκουμενικός», η οποία συνυπάρχει στον πατριαρχικό τίτλο του Βαρθολομαίου, έχει μια ειδική νοηματική απόχρωση, που συνδέεται με τη γνωστή προτεσταντική κίνηση για την πανχριστιανική ενότητα. Και εάν στα αγγλικά και στα νέα ελληνικά η λέξη, που χρησιμοποιείται είναι η ίδια, στο ρωσικό εκκλησιαστικό λεξιλόγιο οι όροι «οικουμενικός» και «*ecumenical*» (σ.τ.μ. με τη δεύτερη σημασία της λέξεως, δηλαδή «οικουμενιστικός») ακούγονται ως αντίθετοι. Και στα κείμενα, που παράγουν οι γραφίδες των σημερινών απολογητών της «νέας εκκλησιολογίας», είναι ολοένα και δυσκολότερο να τεθεί το όριο μεταξύ των δύο αυτών εννοιών. Ο αρχαίος όρος της εποχής του Ιουστινιανού του Μεγάλου, που υποδείκνυε τον ιδιαίτερο ρόλο των πέντε Οικουμενικών Πατριαρχών της Αυτοκρατορίας, ως πυλώνων και εγγυητών της Ορθοδοξίας, λάθρα κάπως μετεξελίχθηκε στον «Οικουμενιστικό Πατριάρχη», ο οποίος συνδυάζει τις αξιώσεις επί ενός καθεστώτος «ηγέτη του ορθόδοξου κόσμου» [20] με τις αξιώσεις επί του ρόλου ενός «υπερομολογιακού» ηγέτη παντός του χριστιανισμού. Και δεν είναι τυχαίο, που η διατυπωθείσα πρόσφατα πρωτοβουλία του Πατριάρχη Βαρθολομαίου για τη συνάντηση εκκλησιαστικών ηγετών το έτος 2025, στην επέτειο της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, εισηγείται την εκπόνηση σε αυτήν μιας «*more determined ecumenical course*» [21] (σ.τ.μ. «πιο αποφασιστικής οικουμενι/στι/κής πορείας»).

Σημειώσεις

1. Στη ρωσική και την αγγλική εκδοχή της Βικιπαίδειας περίπου 5.3 εκ., στην ελληνική περίπου 6.6

εκ.

2. 300 εκ. σύμφωνα με τη ρωσική Βικιπαίδεια (επικαλούμενη το: Juergensmeyer M., Roof W. C. (ed.). *Encyclopedia of Global Religion*. Los Angeles: SAGE Publications, 2012. vol. 1. p. 319)

η ελληνική εκδοχή αναφέρει τον αριθμό από 200 έως 260 εκ., ενώ η αγγλική 220 εκ.

3. *Corpus Iuris Civilis*. T. III: *Novellae*. Berlin, 1963 (8 ed.). p. 518.

4. *Acta Conciliorum Oecumenicorum*. T. II.3.1. Berlin; Leipzig, 1935. p. 187.

5. *Acta Conciliorum Oecumenicorum*. T. II.1.2. Berlin; Leipzig, 1933. p. 141; T. II.3.2. 1936. p. 415–416.

6. Βλ.: *Codex Iustiniani*, I.2.24; I.1.7.

7. *Epistula* 9, cap. 12.

8. *Acta Conciliorum Oecumenicorum*. Series 2. T. III.1. Berlin; New York, 2008. p.188–189.

9. *Theophanis Chronographia* / Ed. C. De Boor. Leipzig, 1883. vol. 1. p. 3.

10. *Acta Conciliorum Oecumenicorum*. Series 2. T. III.1. Berlin; New York, 2008. p.1–2.

11. *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*. Ἀθήναι, 1992. τόμ. 6. σ. 257–258.

12. *Juris Ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* / Ed. I. B. Pitra. Romae, 1868. T. II.

p. 462–463; Нарбеков В. Номоканон Фотия с толкованиями Вальсамона. Казань, 1899. Ч. 2.

(Ναρμπέκοφ Β, Ο Νομοκάνων Φωτίου μετά της ερμηνείας Βαλσαμώνος, Καζάν, 1899, μέρος Β΄) σσ. 56–58.

13. *Collectio librorum juris Greco-Romani ineditorum* / Ed. C. E. Zachariae von Lingenthal. Lipsiae, 1852. π. 66–68.

14. Μεθόδιος (Φούγιας), μητρ. Ἐπιστολαί Μελετίου Πηγαῖ, Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας (1590–1601). Ἀθήναι, 1976. σ. 19, 21.

15. Καρμίρης Ι. Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. τόμ. 1. Ἀθήναι, 1960. σ. 476.
16. Каптерев Н. Ф. Сношения Иерусалимских патриархов с русским правительством (Κάπτερεφ Ν., Οι σχέσεις των Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων με τὴ ρωσικὴ κυβέρνησις). СПб., 1898. Ч. 2. σ. 804.
17. <https://azbyka.ru/otechnik/bogoslovie/okruzhnoe-patriarshee-i-sinodalnoe-poslanie-konstantinopolskoj...>
18. Καρμίρης Ι. Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τόμ. Β΄. Ἀθήναι, 1953. σ. 957–960.
19. Lausanne Conference on Near Eastern Affairs (1922–1923). Records of Proceedings and Draft Terms of Peace. London, 1923. p. 324, 335.
20. Ακριβῶς ὡς «leader of the Orthodox world», χαρακτήρισε τὸν Βαρθολομαῖο στὸν λογαριασμό του στὸ Twitter ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ Μάικ Πομπέο τὸν Νοέμβριο τοῦ 2020 —
URL: <https://www.ekathimerini.com/news/259272/pompeo-hails-patriarch-as-key-partner/>
21. Church Times, 19 February 2021.
URL: <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/19-february/news/world/after-1700-years-lets-talk-again....>